

ŞİİRE VE ŞAİRE DAİR BAZI NOTLAR

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZBALCI*

Aristo'nun Poetika'sından günümüze gelinceye kadar pekçok kimse şiiri târif etmeye çalıştı. Yapılan târiflerin birbirleriyle çelişenleri olduğu gibi, aynı noktada birleşenleri de vardır. Bunların bir kısmı, şiir kavramına yaklaşabilmek bakımından gerçekten bir güzelliğe, bir doyuruculuğa da sahip bulunuyorlar. Fakat yine de hiç birinin "şiir nedir?" sorusunu açık seçik ve kesin olarak cevaplandırıldığı söylenemez. Bu itibarla, yapılmış olan târiflerin hiç biri, şiirin son târifi olmak bahtiyarlığına erişememiştir. Bu bize, şiirin daha başka ve daha değişik târiflerinin de yapılabileceğini gösterdiği gibi, onun târif edilmez oluşunu da işâretlemektedir. Gerçekten de sanat ve edebiyat meselelerinin en karmaşık ve şahıslara, akımlara, çağ ve ülkelere göre en değişken görüneni, şiirle ilgili telâkkilerdir. Sanat ve edebiyat bahçesinin bu en nâdide çiçeğinin, hangi iklimde daha güzel gelişip serpileceği, onun renginin, kokusunun ne olduğu ve gerçekte ne olması lâzım geldiği, onu hangi mâhir bahçıvanların daha iyi yetiştirebileceği gibi hususlarda, bugün de tam bir görüş birliği sağlanabilmiş değildir. Her yeni nesil, kendi bilgi ve tecrübesine çağın eğilimlerini de katarak, şiir meselesine yeni yorum ve değerlendirmeler getirmekte, onu daha değişik bir şekilde târife çalışmaktadır.

Aslında târif, fizik-kimya gibi deneye dayalı disiplinlerde kesin olarak vardır ve gereklidir. Târif yapma endişesini, şiir başta olmak üzere, sanat ve edebiyat mahsulleri için aslı mesele saymanın ne gereği, ne de faydası vardır. Çünkü şiir, mantık'a seslenen bir ifâde tarzı değildir. Şiir aklın ve mantığın denetim sınırlarını aşan duyguların, hayâllerin ifâde vasıtasıdır ve Ahmet Hâşim (1884 - 1933)'in Piyâle (1926) önsözü'nde ifâde ettiği gibi, kavrayışımızın bölgeleri dışında, surların ve mechullerin geceleri içine gömülmüş, yalnız aydınlık sularının ışıkları zaman zaman duygularımızın ufku akseden, kutsî ve isimsiz bir kaynaktan doğmaktadır¹. O itibarla da, şiiri, târifin kesin ve değişmez birtakım kuralları içine hapsedmek imkânsızdır. Belirli kalıplara sokulamaz ve târif edilemez oluşu, şiirin herşeyden önce duygu işi olmasından eleri gelmektedir ve bu vasfı, onun husûsülüğünün de bir göstergesidir. Hattâ onu benzerlerinden ayıran ve şiir yapan, önce bu târif edilemez oluşturu ve şiir, ruh kadar uçucu, mevsimler kadar renkli ve geçici, akşamlar kadar engin, yıldızlarla dolu ve hattâ bunlardan da başka bir şeydir. Elbette ki bu kadar değişik vasıflar taşıyan, her göze başka, her gönüle ayrı prizmaların nice çeşitli yüzeylerinden, isim bile konulamayan renkler döken şiirin, ortak ve inandırıcı bir izâhı olmayacaktır².

Bu sebepledir ki, şiirle ilgili târif ve izâhların belirli seviyede sanatkârlık ifâde edenlerinde, târifi reddeden oldukça yaygın bir telâkkimin varlığı dikkati çekmektedir. Buna karşılık, edebiyat türlerinin birtakım metotlara göre tahlil ve tefsiri, bu türlerin benzeşen aslı unsurlarının çıkarılıp ayıklanması ve her türün kendisine özgü unsurları yönünden tanıtılması ile uğraşan edebiyat metodolojistleri, mutlak bir şiir târifinin

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Ahmet HÂŞİM, Şiirler, (Haz.: Kenan AKYUZ), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1973, s. 110 - 111.

² Muhsin ZİYA, "Neden Şiir Okuyoruz?" Hisar, Kasım 1974, S. 131.

yapılamıyacağını kabul etmekle beraber, târifsizliğe de itiraz ediyorlar. Edebiyat metodolojisi ile uğraşanlara göre, kavram bilgisinin teşekkül etmediği yerde ilmi bir çalışmadan söz edilemez. Şiir ise, edebiyatın en aslı kavramlarındaki birisidir. Bu itibarla, onu öteki edebiyat türlerinden ayıran, kendisine çok benzeyen unsurların karşısındaki yerini tayin eden bir târife de ihtiyaç vardır. Böyle bir târif, herkesin üzerinde birleşebileceği bir kırsinlik taşımaya bile, yine de şiirin, kendisine çok benzeyen diğer edebiyat türleri yanındaki ayırıcı vasıflarını ortaya koyacağı için gereklidir. Şiir için böyle bir târife her zaman ihtiyaç duyulmuş olmalı ki, devirlere ve şahsiyetlere göre değişen ifade kalıpları içinde olsa bile, şiir kavramına bağlı telâkkilerde, eski deyimle söyleyelim, "ağyârını mâni, efrâdını câmi" unsurların belirtilmesine daima dikkat edilmiştir.

Türk edebiyatında şiir, şüriyet, şâir, nazım, nâzım vb. kavramlar hakkında söylenmiş ve yazılmış pek çok ifade bulunmaktadır. Tezkirelerdeki bilgilerden ilk poetik çalışma olduğu ileri sürülen ve 16. yüzyılda Hatîb-zâde Abdullâtîf tarafından yazılmış bulunan Latîfî Tezkiresi bu bakımdan bilhassa önemlidir - şâirlerin manzum ve mensur eserlerine serpiştirdikleri şiir anlayışları ile ilgili hükümlere kadar, pek çok kaynaқта şiire ait unsurlar belirtilmeye çalışılmıştır. Türk nazımının tarihi geçmiş, çok eskilere gitmektedir ve başka milletlerin edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da nesirden önce nazım vardır. Dolayısıyla edebiyatımız, nazımla ilgili ifade ve değerlendirmeler bakımından da bir hayli zengindir. Ancak biz burada bir şiir tarihi, hattâ tarihçesi yazmayı düşünmediğimiz için, bu konuya ait gelişme sîlsilesini lûgatlerden ve poetikalardan takip etmeye çalışacağız.

* * *

19. yüzyılın başlarında Encümen-i Şuarâ'nın gayretleriyle şiir yeni bir estetik zeminde tecellî bulmaya çalışırsa da, Avrupalı edebiyatın yaygınlaşması yeni târif ve telâkkî unsurlarını da beraberinde getirdi. Devrin tanınmış edîpleri, geleneksel bilgi ve tecrübelerine Batıdan gelen tesirleri de katarak nazımla ilgili kavramlara yeni yorum ve açıklamalar getirdiler. Tanzimat döneminde bunun öncülüğünü bilhassa Muallim Nâci (1850 - 1893) ile Recâf - zâde Mahmud Ekrem (1847 - 1914) yaptılar.

Şemsettin Sâmî, ünlü lûgati Kamûs-ı Türkî'de şiirin vezinli ve kafiyeli söz olduğunu söyledikten sonra, onun mânen güzel hayâller ve tasavvurlar ihtiva etmesi gerektiğine de işaret eder. Şemsettin Sâmî'ye göre, gayret ve tahsil ile şiir söylenemez, şâirlik "istidât-ı tabîî ile olur." Aynı lûgatta nazımın da vezinli, kafiyeli söz olduğu söylenildikten sonra, şiir ile nazım arasındaki fark şöyle belirtilmektedir: "Nazım mevzun ve mukaffa sözdür, hattâ sarf ve nahve dâir mebahis gibi fikrî şâirânenen büsbütün bilgâne mevâd dahi, mevzun ve mukaffa olunca, nazım denilir; halbuki şiirde vezin ve kafiyeden ziyâde efkâr-ı şâirâne ve hayâlât-ı müheyyice, i'tibâr olunur". Görülmektedir ki, Şemsettin Sâmî'ye göre her nazım şiir değildir. Bir nazımın şiir olabilmesi için, onun, şâirâne fikirler ve heyecan verici hayâller de ihtiva etmesi gerekmektedir³.

Muallim Nâci, Lûgat-i Nâci'de, şiir ve nazım kavramları ile ilgili pek farklı şeyler söylemiyor. O da şiir ve nazımın "mevzun ve mukaffa söz" olduğunu söyledikten sonra, "Her mevzun söze şiir denilemez". hükmünü de veriyor. Nâci'ye göre şiir "en bellî, pek

³ Şemsettin SÂMÎ, *Kamûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası 1901. (Temel Türkçe Sözlük-Sadeleştirilmiş ve genişletilmiş Kamus-ı Türkî, Doç.Dr. Mertoî TULUM başkanlığında bir heyet, 1. bs., İstanbul 1985.)

beliğ söz" demektir⁴. Nâci şiir, nazım ve nesir hakkındaki görüşlerini, elbet en geniş bir şekilde *İstilahât-ı Edebiyye* adlı eserinde ortaya koymuştur. Onun bu kitabında yer alan görüşleri özetle şöyledir: Nesir ve nazım diye ikiye ayrılan söz, ya belîğdir, ya değildir. Ancak belîğ olan sözler edebiyattan sayılabilir. Bunlar nesir de, nazım da olabilirler. Eğer belîğ değilse, nazım olsun, nesir olsun, edebiyattan sayılamazlar. Sözün belîğ olup olmadığını herkes anlayamaz; bu olgun ve üstün zevk sahiplerinin işidir ve Allah vergisidir. Edebiyatın en güzel parçaları şiirlerdir. Şiir, edebiyatın en seçkin ve en değerli kısmını teşkil eder. Edebiyattan sayılmayan söz, şiir sayılmamalıdır. Bir söze şiir denilmesi için ise, onun önce edebiyattan sayılması gerekir. Elbet bunun için manzum olması yetmez. Çünkü her manzum söz edebiyattan sayılamaz; ona şiir de denilemez. Mademki sözün edebiyattan sayılabilmesi için belîğ olması gerekiyor ve mademki sözün manzum olması belîğ olmasını gerektirmiyor; o halde şiir denilecek sözün mutlaka manzum olması de gerekmez. . . Edebiyattan sayılamayacak 'nazım'lar vardır. Her manzum sözün edebiyattan sayılmaması normaldir; edebiyattan sayılmayan söz ise hiç bir zaman şiir olamaz. Edebiyat içinde, yapası en çok çekici olan sözler şüirdir. Yani edebiyat belîğ sözler ise, şiir en belîğ sözlerdir. Şiir edebiyatın en seçkin parçaları olduğundan, her şiir edebiyattan sayıldığı halde, her edebiyattan sayılan söz şiir olamaz.

Şiir hem nazım, hem nesir kisvesinde tecelli edebilir. Bir söze manzum olduğu için 'şiir' denilemeyeceği gibi, mensur olduğu için 'şiir değildir' de denilemez. Ancak tabiat, manzum olan şiire, mensur olandan daha çok meyleder. Bir fikir nesirle tıpkı şiir gibi söylene, aynı fikir nazımla yine şiir olarak ifade edilse, yine nazım olan sevilir. Bu hal, nazımdaki tabiatı çeken özel âhenkten ileri gelir. Kafiye ise, nazımın çekiciliğini arttıran süstür. Bunun içindir ki, kafiyeli nazım, kafiyesiz nazımdan daha çok sevilir. Şiirden öteden beri 'vezinli kafiyeli söz'diye bahsedilir. Ashında, şiirin mutlaka kafiyeli ve vezinli olması için gerçek bir sebep yoktur. Biz genel olarak belîğ sözlere edebiyat demekle beraber, bunların en çok belîğ olanlarına şiir diyoruz. Manzum veya mensur olanlarını kaydetmiyoruz. Bununla beraber, şiir denilebilecek bir sözün mensur olmasına nisbetle, manzum olmasından daha çok zevk duyuyoruz.

Bizce şiir nazım ve nesir hâlinde olabilir. Yalnız manzum olması gerekmez. Ama öyle olması yaygın bir anlayıştır. Şiir denildiği zaman vezinli ve kafiyeli söz hatıra geliyor. Halbuki kafiyeli ve vezinli her söz, şiir olamayacağı gibi, edebiyattan bile sayılamaz. Oysa öyle mensur sözler vardır ki, nice manzûmeden üstündür.

İnancımıza göre, nutuk (söz) yaratılalı şiir mevcuttur.

Dünyada şiirsiz adam olamaz. Şiir ümit gibidir. Şu kadar var ki, herkesin şiiri kendi zevkine göre olur. Vezin kafiye yokken de şiir vardı. Hiç nutuk (söz) olur da şiir olmaz mı? Bu gösteriyor ki, şiirin yalnız nazma mahsus olduğu anlayışı yeni zamanlarda çıkmıştır. Bizim târif etmeğe çalıştığımız şiir, tabiidir. Şiire vezinli kafiyeli söz demek sun'î olur. Bu konuda tabiilik, sun'îlikten önce gelir. Çünkü insanın hiç beğenmeyeceği bir söz manzum olabilir. Aksine, pek beğenebileceği bir söz de mensur bulunabilir. Ötekine şiir demeğe, berikine dememeğe neden mecbur olsun? Bu, zevke ait bir keyfiyettir. Hangi sözü şiir telâkkî ediyorsa, bu adı ona verir. "Şiir nedir?" sorusuna, 'en belîğ sözlerdir' cevabı verilebilir. Söz belîğ olmadıkça şiir olamayacağı gibi, edebiyattan da

⁴ Muallim NÂCI, *Lûgat-i Nâci* (1904), Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.

sayılamaz⁵.

Görüldüğü gibi, şiir ve nazım kavramlarına çağına göre bir hayli yeni yaklaşımlar getirmiş olan Muallim Nâci'nin görüşlerini böylece özetledikten sonra, öteden beri Avrupalı Türk edebiyatının plan ve programını yapan, kaidelerini tesbit eden kimse olarak tanınan Recâf-zâde Mahmut Ekrem'in, şiir ve nazım konularındaki görüşlerine de temas etmemiz gerekmektedir. Yeni şiirin meselelerini bir bütün hâlinde ele alıp onları sistemleştiren, Ekrem'dir. Edebiyâtın ve dolayısıyla şiirin yeni bir görüşle târif ve izâhını, ilk olarak, onda buluruz⁶. Şiir ve nazımla ilgili görüşlerine daha ziyâde Ta'îm-i Edebiyât (1879), Zemzeme III (1885) ve Takdîr-i Elhan (1886) adlı eserlerinde yer vermiş olan Ekrem, şiirin manzum, mensur, vezinli veya kafiyeli olup olmayacağı gibi hususlarda Nâci'den pek farklı düşünmemektedir. "Şiir" kelimesinin mânâsını bir hayli genişleten Ekrem'e göre de şiir kafiye ve ölçüye dayanmayabilir. Şiirin mensur olarak ortaya konulması da mümkündür. Ona göre estetik ölçü, şiirin kendinde değil, okuyucunun üzerinde bıraktığı tesirdedir. O, insanı düşündüren, hülyalara sevk eden veya hüznlendiren şiirleri güzel sayıyor. Ekrem'e göre, şiirin kıymeti kullanılan kelimelerde değil, şâirin şiirini yaşamış olmasındadır. Böylece şiir yazılan değil, yaşanan şey olmaktadır.

Ekrem'e göre sanat güzelliğin peşindedir; şiirin gayesi de sadece güzel olmaktır. Bugüne kadar güzelliğin tam bir târifi yapılamamıştır. Ama herkes onun varlığını kabul etmektedir. Güzellik tabiatta, düşüncede, duyguda, hayâl ve harekette bizi hayrete düşüren, kalblerimizi şevk ve heyecanla dolduran şeydir. Edebiyatta güzellik fikirlerle kelimelerin tam bir uyumu ile sağlanır. İlk şartı güzellik olan şiirde, sırayla duygu, hayâl ve düşünce güzellikleri bulunmalıdır. Şiirde bilhassa duygu güzelliği esastır; hayâl ve düşünce güzellikleri daha sonra gelir. Fakat duygu ve hayâl güzelliklerine birlikte sahip olan şiirler, çok daha güzeldirler. Şiirin ahlâklıklıkla veya ahlâksızlıkla da ilgisi yoktur. Şiir ne ahlâkı bozmalı, ne de ona hizmet etmelidir. Bunun gibi, şiirin mantıkla da bir ilgisi olamaz. O mantığın kontrolünden uzaktır. Şiirin konusunu insanla tabiat teşkil eder ve şiir insan ve tabiatta var olan bütün güzelliklerle ilgilidir ve "Zerrât-tan şumûsa kadar her güzel şey şiirdir".

Ekrem'e göre, şiirde aranması gereken bir özellik de "hakkate uygunluk"tur. Fakat bu özellik, şiire hayâlin kapılarını asla kapayamaz. Çünkü resimde renk ne ise, şiirde de hayâl odur. Hayâlsiz şiir, renksiz resme benzer. Şiirde güzel hayâller yaratmak, onları konunun bütünü ile ve birbirleriyle tâm bir âhenk hâlinde bulundurabilmek de, resimde renklerin armonisini temin etmek kadar güç bir iştir. Hayâl, şüphesiz ki, hakikatın değiştirilerek ifâde edilmiş şeklidir. Bu hususta garâbete kaçmamak, yani hakikatı aşırı şekilde değiştirmemek, sâdece onu göze daha câzip görünecek bir hâle sokmak icâb eder.

Şiirin bütün bu esas özelliklerinden sonra Ekrem, onun bazı teknik özellikleri üzerinde de durur. Ona göre şiir, birtakım teknik kayıtlara da uymak zorundadır: Şiirin söylenişinde dikkat edilecek en mühim nokta, ona göre, "tabii" yani "külfetsiz" oluşturu

⁵ Muallim Nâci, *İstîlâhât-ı Edebiyye* (1889), (Yeni harflerle baskıya hazırlayanlar: Dr. Alemdar YALÇIN ve Abdulkadir HAYBER, Ankara 1983, s. 69 vd.)

⁶ Kenan AKYÜZ, *Batı Te'sirinde Türk Şiiri Antolojisi*, Ankara 1970, 3. bs. s. 84

ve ifâdenin kusurlu oluşu, şiiri değerinden düşürür.⁷

Tâhir-ül-Mevlevî (Tâhir OLGUN)'nin Edebiyat Lûgati'nde, nazım hakkında, "Edebiyatda sözü ölçülü ve âhenkli söylemek mânâsnadır. . . Mısraların dizi hâlinde olması, ölçülü sözlere manzum denilmesine sebep olmuştur. Her vezinli söz nazımdır, fakat mânâca güzel olabileni şiirdir. Yâni her mevzûn söz şiir sayılmaz. Binâenaleyh her mevzûn söz söyleyebilen de nazımdır, fakat şâir olmayabilir. Şâir olmak için pek güzel söz söyleyebilmek şarttır." denildikten sonra, şiirle ilgili olarak da, Nâci'nin görüşleri aynen tekrar edilmektedir.

* * *
* * *

Görüldüğü gibi, bu lûgatlerde ve kitaplarda şiir ve nazım kavramları hakkında ileri sürülenler, yapılan açıklama ve yorumlar, birbirinden pek farklı değildir. Sâdece Nâci, kendinden önce mevcut Arap belâğatinin kurallarını yer yer zamanına bağlı dünyadan kopararak yeni, şiiri yetin gerçek mânâsına uygun yorum, izâh, tasnif ve târifler yapıyor. Ekrem, meseleleri daha estetik bir planda ve şâirâne bir üslûpla lanse ederken, Tâhir-ül-Mevlevî, Istilâhât-ı Edebiyye'nin söylediklerini, hemen hemen aynen tekrar etmekle yetiniyor. Edebiyatımızın sonraki dönemlerinde de, şiir ve nazım kavramları hakkındaki görüş ve anlayışlar, genel olarak, pek değişmiş değildir. Ahmet Hâşim'den Yahya Kemâl'e ve Ahmet Hamdi Tanpınar'a, Necip Fâzıl'dan Cahit Sıtkı Tarancı'ya ve Orhan Veli'ye kadar, son devrin bütün şâirleri, poetikalarını oluştururken bu ilk teorisyenlerin söylediklerine esasta bağlı kalmışlar, ancak şiir ve nazım kavramlarına kendi sanat anlayışlarına ve dünya görüşlerine göre yeni birtakım boyutlar da eklemişlerdir.

Şiir hakkında söylenmiş sözlerin, yapılmış târiflerin ortak bir noktada birleştikleri görülmektedir: Şiir, muharrikleri ve ifâdesi bakımından duygu işi olup bir kelime seçme işidir. Dünyada bulunan her şey şiire konu olabilmektedir. Fakat bu bizi aldatmamalıdır. Şiir dış âlemdaki objelerin bizzat kendisinde değil, onların insanda uyandırmış olduğu duygularda, düşüncelerde, daha doğrusu yazılan eserin yapısında ve üslûbunda gizlidir. Eğer şiir, kaynaktan su fışkırır gibi hayattan kaynamış olsaydı, herkesin şâir olması lâzım gelirdi⁸. Tabiat, eşya ve insanlar, ruhumuzda birtakım intibalar meydana getirirler. Bunlar çeşitli duygu ve heyecanlar hâlinde tezâhür eder. İşte biz bu duygu ve heyecanlarımızı, şiirin kendisine has o büyümlü aynasında dile gelmiş görürüz. Bu dile gelişte bizi saran ve etkileyen bir âhenk ve musıkî vardır, çünkü şiir aynı zamanda bir neğnedir⁹. Güzel şiirleri okur veya dinlerken, elem ve kederlerimizden uzaklaşıp bir başka âleme dalıp ditmemizin sebebi budur. Duymasını ve duyurmasını bilen şâir, bize görmediğimiz, bilmediğimiz, gezmediğimiz bahçelerin kapısını açar kimsedir. O, özel bir dil ile, en güzel duyguların, aşkın, sevginin sırrına ermede rehberimiz olur. Biz şiirin büyümlü aynasında biraz da kendimizi görürüz. Duyup da söyleyemediklerimizin bir başka dil hâlinde o aynada ifâdesini buluruz. Charles Baudelaire, "Şiirin ilkesi, insanın üstün bir güzelliği aramasıdır." diyor. O halde şâir, güzelliği arayan ve bulan bir kimse olacak; her şeyde ideali, güzeli ve inceliği arayacaktır. Bunları duyacak, yaşayacak; sonra da duyurup yaşatacaktır.

⁷ Kenan AKYÜZ, a.g.e., Olcay ÖNERTOY, *Tanzimat Döneminde Edebiyat Anlayışı*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1961.

⁸ Mehmet KAPLAN, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, İstanbul 1973, s. 291.

⁹ Yahya KEMÂL, *Edebiyâta Dair*, İstanbul 1971, s. 48.

Elbet bu alelâde insanların yapabileceği bir iş değildir. Yahya Kemâl ıztırapları, sevinçleri, emelleri, hasretleri olmayanların şiir söyleyemeyeceklerini ifade eder. Ona göre şiir, şâir olarak yaratılmışların işidir. Şiir, duyuşun deyiş olmasıdır. Hazların, elemelerin ifadesidir¹⁰. Hattâ ona göre şiir, sadece duymak sanatı da değildir. Aynı zamanda duyduğunu ifade edebilme sanatıdır¹¹. Bu görüşü ile o, "duymak yetmez, duyurmak gerekli; hem de adamaklılı duyurmak gerekli. . ." diyen Paul Valery ile aynı çizgide birleşmektedir.

Cehennem Meyvası müellifi Kaya Bilgegil, şiiri, "iç dünyadan veya dış dünyadan gelen güzellik ihsasının doğurduğu hayret hisşine lisânın güzelliğini kullanarak beden verme sanatı" veya "insan rûhunda geçen vâkıalara lisân muzikalitesinden beden verme işi" olarak târif ederken¹², Tanpınar, şiirin temellerinin, insan kaderinin ve rûhunun aşk, ölüm, ihtiyarlık gibi tabii unsurları olduğuna işâret eder¹³. Yahya Kemâl'in şiir anlayışında ise, bütün bunların son derece çarpıcı bir lirizme de bürünmesi gerekir. Ona göre, asıl şiir lirik şiirdir. O, lirizm kelimesini "aşk" yerine kullanır. Böylece, şiirin yine duygu işi olduğunu ifade etmiş olur. Lirizmi milletimizin başlıca özelliklerinden biri kabul eden Yahya Kemâl'e göre, şiirde lisân, zevk, fikir, mazmun, her şey eskir, yalnız aşk eskimez, her dem tâzedir. Eski şiirimizin iki büyük ustası Fuzulî ve Nedim'e son derece lirik oluşları sebebiyle hayrandır. Hiçbir milletin bu iki şâirimiz ayarında büyük lirik şâir gösteremeyeceğini söyler¹⁴. Yahya Kemâl'in "asıl şiir" olarak kabul ettiği lirik şiiri târif etmek bir hayli güçtür. Onun başlıca özelliği menşee mânâsına uygun olarak her şeyden önce 'muzikal' olmasıdır. Lirik şiirler bize her şeyden önce okunuşları ile tesir eder. Onları mutlaka kendi kendimize veya başkalarına yüksek sesle okumak ihtiyacını duyarız. Bu nevi şiirlerin ikinci özelliği 'didaktik' olmayışıdır. Lirik şiirlerde bir şey öğretme gayesi yoktur. Onlar daha ziyâde şâirin duygularını ifade ederler¹⁵.

Bu husušta, genel olarak birleşilen ortak bir nokta vardır: Asıl şiir, "didaktik" olmayan, yâni bir fikrin ve davranın emrinde ve onun tebliğ vasıtası olmayan şiirdir. Bu, şiirin hiçbir fikir kırıntısı taşımayacağı, hiçbir mesaj iletmeyeceği mânâsına gelmez. Elbet iletacaktır, ama onun taşıdığı fikir unsurlarını tam mânâsıyla sindirmiş olması da bir başka önemli vasıftır. Pascal, "Kalbin öyle sebepleri var ki, akıl onları kavrayamaz." der. Şiir kafadan çok gönüle hitabeden bir sanat olduğuna göre, bazı mesajları belki onun vasıtasıyla iletmek daha çok mümkündür. Şâir de akıl ve mantık sahibi bir kimse olduğuna ve bir cemiyet içinde yaşadığına göre, ortaya koyduğu ürünlerde elbet bu değerlerinin ışığı yansıyacaktır. Bu gayet tabiidir. Ancak, her şeyden önce duygu ve gönül işi olduğunu kabul ettiğimiz şiirde, akıl ve mantık ölçülerine mutlak uygunluk, her okuyan yahut dinleyenin aynı oranda anlayıp üzerinde birleşebileceği birtakım noktalar; fikir kırıntıları ve mesajlar aranılmamalıdır. Bunlar, her şiirde, şâirinin şahsiye-

¹⁰ Yahya KEMÂL, a. g. e., Sermet Sami UYSAL, *İşte Gerçek Yahya Kemâl*, İstanbul 1972, s. 148, 157.

¹¹ Sermet Sami UYSAL, a. g. e., s. 148, 157, 171.

¹² M. Kaya BİLGEĞİL, *Cehennem Meyvası*, İstanbul 1944, s. 9-10.

¹³ TANPINAR, "Kendi Gök Kubbemiz", *Varlık*, nr. 554, 15 Temmuz 1961, s. 4 - 5

¹⁴ Yahya KEMAL, a. g. e.

¹⁵ Mehmet KAPLAN, "Gece Bestesi", *Millî Kültür Dergisi*, S. 45. Haziran 1984.

line, sanat ve dünya görüşüne bağlı olarak az veya çok bir oranda zaten vardır. Bunun dozunun ayarlanması şâirin bileceği bir keyfiettir ve "şirde ilim ve fikir, Paul Valery'nin söylediği üzere, meyvenin içindeki besleyici gıda gibi olmalıdır. Biz meyveyi içindeki vitaminleri düşünerek değil, lezzeti olduğu için yeriz. Lezzetli olmak, besleyici olmağa engel değildir. Tabiat akıl almaz bir maharetle güzel ile lezzetli ve faydalıyı birbirine bağlamıştır."¹⁶ Şâir de şirinde işte böyle bir dengeyi kurabilen bir insan olacaktır. Yoksa şâir ilmin metotlarıyla çalışan bir ilim adamı değildir ve "ilmin usulünde tebliğ, şirin usulünde de telkin vardır."¹⁷

Tanınmış Fransız sanatçısı Jean Cocteau, "Bir şirde önemli olan ne söylenendir, ne de söyleyiştir, ne mânâdır, ne de mûsikî. Başka bir şeydir; anlatılmaz." demektedir. Mesele, şirdeki işte o "anlatılmaz" olanın sırrına varabilmektir. Bu sözü ile Cocteau, elbet kapalı ve karanlık şiri savunuyor değildir. Şir elbet kapalı ve anlaşılması güç saçmalıkların ifâde vasıtası olamaz. Ama şirin, tıpkı bir nesir parçası gibi, bütün inceliklerine kadar kolayca anlaşılvermesi, varlığını oluşturan, dokusuna renk ve şekil veren unsurlarına, taşıdığı büyüünün hemençecik belirivermesi de beklenilmemelidir. Bu, şir sanatının özüne ters düşer. Şir okuyanı veya dinleyeni biraz olsun düşündürmelidir ki, okuyan veya dinleyen, onun gizli ve esrarlı dünyasında bir şeyler ararken, elem ve kaderlerinden bir nebze uzaklaşabilsin. Şirin bir görevi, bir misyonu varsa, işte buradadır. Şirin akışına dalan, kendisini şirin büyüüne kaptıran insan, artık başka her şeyi unuttur; bir başka âleme doğru yönelir. Böylece insan, içini yakan hüznü ve kederi, bir zaman için bile olsa unuttur, belki aradığı, özlediği saadetin eşiğine sürükleniverir.

Şâirin ilk işi dile saygı duymakla başlar. Çünkü şir kelimelerle yazılır.¹⁸ Özel olarak şâirin, genel olarak da "yazarın malzemesi dildir. Bir heykeltraş nasıl eserini bir mermer parçasını yontarak meydana getiriyorsa yazar da eserini belirli bir dilde kelimeler seçerek meydana getirir."¹⁹ Mûsikî ile aynı kaynaktan beslenen şir, elbet sâdece güzel hayâllerle, birtakım teşbihlerle yazılamaz. O, aynı zamanda bir dil, bir söz sanatıdır, dil içinde dil yaratma işidir. Dil millî olduğu için onunla yaratılan şir de en millî olan sanattır. Şirin bir başka dile çevrilemez oluşu, onun bu vasfı ile yakından ilgilidir. Cocteau'nun dediği gibi, "şir yazılmış olduğu dile bile çevrilemez." Zira, şâirin büyük bir titizlikle seçip yerli yerinde kullandığı ve bir kuyumcu ustası gibi işlediği kelimelerle kurduğu tılsımlı yapıyı, bir başka dilin kelimeleriyle aynı güzellikte yeniden kurmak mümkün değildir. Tanpinar'ın belirttiği gibi, "yalnız şirdir ki, yazıldığı lisanın malıdır. O lisanı okunmak şartıyla güzelliklerine sahiptir, vardır, Çünkü şir dilin özüdür, kokusudur, lezzetidir, mûsikî kabiliyesidir."²⁰ Ustalık, insanın elindeki malzemeyi gayeye uygun şekilde kullanabilmesindedir. Şâirin, yazdıklarıyla kalıcı olması, dil'i kullanabil-

¹⁶ Mehmet KAPLAN, "Şir ve İlim", *Hisar Dergisi*, Sayı: 94, Ekim 1971, s. 9

¹⁷ Necip F. KISAKÜREK, *Şirlerim*, İstanbul 1969, s. 242.

¹⁸ Suut K. YETKİN, "Gene Şir Üzerine", *Hisar Dergisi*, Sayı: 19 Temmuz 1969, s. 5-6; Muhtar TEVFİKOĞLU, "Yahya Kemal: En Büyük Klâsigimiz", *Töre Dergisi*, Sayı: 150, Kasım 1983, s. 7-11

¹⁹ R. Wellek - A. Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri* (Çev: Ahmet Edip Uysal), Ankara 1983, s. 228

²⁰ TANPINAR, "Şir ve Dünya Ölçüsü", *Cumhuriyet*, nr. 8377, 12 Aralık 1947.

me yeteneğine bağlıdır. O, söyleyişi ve dile tasarrufu ile bir üstünlük kurabilmeli, ortaya bir ustalık örneği koyabilmelidir. Eğer bunu becerebilirse, tılsımı yakalar, estetik zevki yaratan şiire ulaşabilir.

Mehmet Kaplan, şiirde dilin belli bir kalıba girerek âdeta billûr kesildiğine işaret eder.²¹ Şâirin elinde dil, eğer "billûr kesilirse", estetik bir bütünlüğe ve olgunluğa erişebilir. Şeyh Gâlib'in ünlü mısraında ifade ettiği gibi, şâir, "Bir başka lisân tekellüm ettim." diyebilen insandır. Duygu, hayâl ve düşüncelerin orijinalliği, güzel şiirlerin ortaya çıkması için yeterli değildir. Bunların belirli bir şekil (form) içinde ve dil denilen bir mekikle başarıyla örülmesi de gerekir.

Şiir bir neğmedir. Vezin ve lisân bu nağmeyi ifade etmek için ancak ve ancak bir âlettir.²² Ama lüzumlu bir âlettir. Çünkü şiir bir bütündür. İç ve dış yapısı tam bir uyum içinde bulunmalıdır. Şiir, şekil mükemmelliğine sahip oluşu ile de, estetik bir mâhiyet arzmelidir. Yahya Kemâl, şiiri, vezinsiz, kafiyesiz yazmayı, oyunun kurallarına aykırı bulur. Ona göre, bir yumruklaşmanın spor sayılabilmesi için, boksörlerin ringe çıkmaları nasıl gerekli ise, bir sözün de şiir sayılabilmesi için birtakım kaidelere uygun olarak söylenmesi aynı şekilde gereklidir.²³ Tanınmış İspanyol şâiri Juan Ramon Jimenez'in dediği gibi, şekil endişesi taşımayan hiçbir şiir yaşayamaz; ne eski, ne de yeni!

Şiir, kendisini oluşturan unsurlara şu veya bu oranda muhtaç olan bir bütünlüğün, bir mükemmeliyetin ifâdesidir. "İnsan nasıl tek bir organdan ibâret değilse, şiir de tek bir motiften ibâret değildir. . . Şiir organik bir bütünlükle şekil ve ruh uyumu içinde tam bir mükemmeliyet imajı vermelidir. Şiir bir mükemmeliyetle başlamalı, aynı mükemmeliyetle devam etmeli ve aynı mükemmeliyetle bitmelidir."²⁴

Şiir bir terkidir. Duygu, hayâl, fikir, dil ve şekil onun unsurlarıdır. Bir şiir, bu unsurların her birine ayrı ayrı muhtaçtır ve şiir, bunların şekil potasında dil ile yapılan şâirâne bir terkidir, mânâh bir sentezdir. Şiirin doğabilmesi için, işinin inceliklerini bilen bir şâir, şekil (form) denilen tezgâhın başına oturacak, duygu, hayâl ve fikirleri, dil dediğimiz şâirâne bir mekikle ve sabırla, iplik iplik dokuyacaktır. Kumaş, renk renk ve çeşit çeşit birçok iplikten örülür; fakat ayrı ayrı hiçbirine benzemez. İşte şiir, bu mânâda üstün kalitede bir kumaştır. Necip Fâzıl, "şiir, klor ile sodyumun bir araya gelince kurduğu ve ayrı ayrı bunların hiç birine benzemeyen esrarlı tuz terkiбинdeki sırı eşittir." der.²⁵ Mârifet bu terkiyi yapabilmektedir. Bunun için şâir, doğuştan yetenekli olduğu gibi, teorik olarak şiirin ne olup, ne olmadığına bilgisine de sahip bulunacaktır. Yani, Necip Fâzıl'ın söylediği gibi, şâir ne yaptığına yanısıra, niçin ve nasıl yaptığına ilmine muhtaç ve üstün marifetinin sırrına müştak, bir tılsım ustası olacaktır.²⁶ O ancak bu takdirde şiir kumaşını dokuyarak onu bedî (estetik) bir bütün olarak ortaya koyabilir. Çünkü, "genel olarak sanatkarâne (artistik) faaliyetin mahsulleri, özel olarak da

²¹ Mehmet KAPLAN, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, s. 497

²² Yahya KEMAL, *a. g. e.*, s. 48.

²³ Menmet ÇINARLI, *Hâtıraların Işığında*, Cönk Yay., 1984, s. 32.

²⁴ Muhtar TEVFIKOĞLU, *Adı geçen yer.*

²⁵ Necip F. KISAKÜREK, *a. g. e.*, s. 238.

²⁶ Necip FAZIL, *aynı yer.*

şiiir, bir estetik (bedîî) tefekkür kompozisyonudur.²⁷ "Şiiir saf ve bedîî bir tefekkürdür."²⁸ Yahya Kemâl, bu kompozisyonlaştıırma işini, "şiiir duygusunu lisân hâline getirinceye kadar yoğurmak ve en çok toplu bir madde hâline sokmak, o kadar ki mısra güya hissîn ta kendisi imiş gibi kaarie bir vehm vermek. . ." şeklinde açıklar.²⁹ Elbet bunu yapacak sanatkârın yâni şâirin bir kere dile iyi tasarruf etmesi ve belli bir zevk seviyesine ulaşmış olması gerekir. Şâir toplumunun dilini, onun tarih içindeki mâcerâsını bilecek ve benimseyecektir. Ayrıca o, toplumun değer yargularına, ortak kabullerine de saygılı olacaktır. Çünkü, şâir şiiirler yaratan simsedir, fakat şiiirlerinin malzemesi yaşadığı hayattan çıkarttığı anlamdır.³⁰

Estetik (bedîî) tefekkürün unsurları olan hayâl, duygu (his) ve fikir unsurları, şiiirde birbirini tamamlayan unsurlar olarak yer alırlar. Başka bir söyleyişle, şiiirde bedîî tefekküre vücut veren şey hayâl, duygu ve fikir unsurlarının içiçe oluşları, yani birbirleriyle olan esrârengiz münasebetleridir. Bir şiiirde duygularla hayâlleri ayırmak oldukça zordur. Genel olarak sanatkâr, özel olarak da şâir, bazan duygularını güzel ve orijinal hayâllerle süsler, onları daha canlı ve mânâlı hâle getirir; bazan da hayâller yardımıyla daha değişik ve daha zengin duygulara ulaşır. Zira, şiiirin kaynağı duygularda, duygularda ve hayâllerdedir. Şiiir her şeyden önce duygu ve hayâle dayanır. Hayâllerin taşıdığı mânâ, alelâde dilden sadece daha üstün değildir; aynı zamanda güzeldir.³¹ Tabiat tek başına güzel ve mânâlı değildir. İnsanlar, özellikle de şâirler ve sanatkârlar onu hayâlleriyle güzelleştirip mânâlandırırılar. Ekrem bu yüzden resimde renk ne ise, edebiyatta da hayâl gücünün aynı şey olduğunu söyler. Ona göre insan duyar, ayırır, düzene koyar; hayâl gücü ile de yaratır, mânâlandırır ve süsler.³²

İnsanın tabiattan aldığı intibalar elbet çok karışıktır. Bunların bir sanat eserine malzeme olabilmeleri için bir seçme ameliyesine ihtiyaç vardır. "İster irâdeli, ister irâde dışı olsun, hayâller âletle ölçülebilenin dışında cereyan eden şahsî ve itibarî görüntülerdir. Bütün insanların muhakemeleri hayâl ve gerçek arasında gider gelir." Bunlar oldukça karmaşık ve düzensiz hayâllerdir. Güzeli, çirkinini, iyisi ve kötüsü vardır. Şâir, hayâller arasında ustaca bir seçme yapabilen, "hayâl dünyasından bazı şeyleri alıp getiren kimsedir." Reelin çıkmazından bunaldıkça zaman ve mekân bakımından gerilere veya ilerilere yönelen, hayâl eden bir insan olarak sanatkâr, aynı zamanda, bu hayâller arasında bir seçme yapmak güç ve yeteneği ile de alelâde insanlardan ayrılır. O, estetik zevk uyandırabilecek karakterdeki hayâllerini seçerek eserinin hamuruna katar ve onu yoğurur. Hayâl dünyasından getirdiklerini ayıklama işlemi, elbet şâirin güzel ve güzellik kavramlarıyla ilgili birikimleriyle doğru orantılıdır.³³ Diğer yandan, Ekrem'in ifade ettiği gibi, muhayyilemizin yarattığı hayâllerin dâimâ hakikate uygun veya benzer

²⁷ Sadık K. TURAL, "Şiiirin Dünyasına Yaklaşmak", *Konevi Dergisi*, Sayı : 12, Eylül 1983.

²⁸ Kaya BİLGEGİL, *a. g. e.*, s. 37.

²⁹ Yahya KEMAL, *a. g. e.*, s. 262 - 263.

³⁰ R. Wellek - A. Warren, *a. g. e.*, s. 110.

³¹ Mehmet KAPLAN, *a. g. e.*, s. 127, 267, 394.

³² Recâizâde M. EKREM, *Ta'îm-i Edebiyat*, s. 48.

³³ Sadık K. TURAL, *adı geçen yer*.

olmaları da gerekmez. Şu kadar var ki bunlar hiç olmazsa kabul olunur ve anlaşılır surette olmalıdır.³⁴

Duygu, şiirin en asıl unsurudur. Hattâ İtalyan estetikçisi Benedetto Croce'ye göre şiir, duygunun dilidir. Yahya Kemâl de şiiri, kalbden geçen bir hâdisenin lisân hâlinde tecelli edişi, hissin (duygunun) birden lisân oluşu ve lisân hâlinde kalışı şeklinde târif eder.³⁵ Ünlü İngiliz sanatçısı T.S. Eliot'a göre de, en felsefi sanat dalı olan şiirin ham maddesi duygudur. Ancak o, şiirde ifâde bulan bu duygunun şahsî olmaması, estetik ve ya objektif bir duyguya dönüştürülmesini de ister. Bunun için de şâirin kendi şahsiyetinden kaçarak dimağını bütün bir medeniyetin değerlerini ifâde eden kolektif bir şura yâni geleneğe teslim etmesi gerektiği söyler.³⁶ Bu yerinde bir tesbittir. Zira, milletin sanat geleneğine bağlanmayan, onun kültür değerlerinden gıdasını almayan sanatın, yaşama şansı pek yoktur. Sanatkâr, bu arada şâir, kendisini her bakımdan geleneğin güçlü ve denenmiş kollarına teslim edebilmelidir. Çünkü, "şiir, içine doğduğu cemiyetin zevk, his, hayâl dünyasından aldıklarını, âhenk, istiâre ve telmihler yardımıyla, bedîl bir tefekkür hâline getirme gayretidir."³⁷

Duygu, etrafımızı çepçevre saran eşyanın ve öteki insanlarla olan münâsebetlerimizin kalbimizde meydana getirdiği hazlar ve elemeldir; sevgidir, aşktır, kindir, nefrettir, kederdir, hüzdür, acıdır vs. dir. Mehmet Kaplan'ın söylediği gibi, biz her şeyi duygularımızın arasında görürüz. Dünyayı bize güzel veya çirkin gösteren budur.³⁸

Sanatkârlar duygular arasında bir seçme yaparak onları eserlerine malzeme yaparlar. Böylece tabiatı ve hayatı daha güzel ve daha mânâlı görmemizi sağlarlar. Onlar hayatımızı daha renkli, dünyamızı daha canlı ve güzel duyan ve duyurabilen insanlardır, sanatkâr bir mizaca sahip kimselerdir. Eşyada bizim, yâni alelâde insanın göremediklerini görür ve gösterirler, duymadıklarımızı duyar ve duyururlar. Maddeye âdeta ruh ve can verirler. Eğer şâirseler, kelimeler onların dilinde kanatlanıp uçan birer kelebek olur, bambaşka mânâlar kazanır. Fâruk Nâfiz Çamlıbel'in sanatkâr ruhlu insanları anlattığı "ŞÂİR" adlı şiiri, bu incelikleri anlatması bakımından çok mânâlı bir şiirdir. Şâir bu güzel şiirine şu mısralarla başlamaktadır:

Eşyâyı tanıırken hepimiz sâde dışından,
Esrârına yol bulduk onun anlatışından.

Eşyâyı sadece dışından tanıyabilen bizler, şâirin anlatışıyla onun sırrına ereriz. Bu bizde bir güzellik ve hayranlık duygusu uyandırır, kendimizi aşmamızı sağlar. Elbet kalbimizde, vuku bulan bütün duygular, bir sanat eserine malzeme olacak nitelikte olmazlar. Alelâde insandan farklı yaradılıştaki sanatkâr, özellikle de şâir, bunları kolayca ayırır. Şâir bu ayıklamayı ve takdim işini yapanın insandır. Elbet bu ayıklama ve takdim işini onun dünya görüşü ve mizacı şekillendirir.

³⁴ *Recâizâde M. EKREM, a. g. e., s. 49*

³⁵ *Yahya KEMAL, a. g. e., s. 48.*

³⁶ *T. S. ELIOT, Edebiyat Üzerine Düşünceler (Çev: Sevim Kantarcıoğlu), Ankara 1983 (önsöz).*

³⁷ *Sadık K. TURAL, Zamanın Elinden Tutmak, İstanbul, 1982, s. 136.*

³⁸ *Mehmet KAPLAN, a. g. e., s. 215.*

Netice olarak diyebiliriz ki, Şirde estetik bütünlük, belirli bir Őeklin (form) çerçevesine sıkıca bağlı olarak ortaya çıkar. Tuęla, çimento, demir, kum, boya vb., mâhir ellerde işlenerek ortaya güzel bir bina, bir mîmâri eser konulur. Bu binanın nihai Őekli önceden bilinir, planı ve projesi ona göre çizilir. Bina bitirilip boyandıktan sonra, kullanılan malzeme yok olurken, gözleri kamaştıran bir bina göklere yükselir. Şiirde de durum aynıdır. Duygu, fikir, hayâl ve dil gibi unsurları ustaca kullanan Şâir, onlardan estetik bir güzelliğe, coşkun bir lirizme sahip olan Şiiri meydana getirir. Şiir, mükemmel bir yapıdır, bir bütündür. Onun taşıdığı diğer bütün güzelliklere bu mükemmel yapının kapısından girilip, merdivenlerinden çıkılarak erişilebilir.